

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Üldajaloo osakond

Kristjan-Jaak Rätsep

***PASSIO ET MIRACULA BEATI OLAVI LÄÄNEMEREMAADE AJALOO
ALLIKANA***

Bakalaureusetöö

Juhendaja: prof. Anti Selart

Tartu 2016

Sisukord

Sissejuhatus	2
1. <i>Passio et miracula beati Olavi</i> ajalooline taust ja koostamine.....	6
2. Eysteinn Erlendssoni tegevus	9
3. Läänemere idakalda misjoni plaanid 12. sajandi teisel poolel	11
4. Nils Blomkvisti „Rootsi hüpotees“	14
5. „Taani-Norra hüpotees“	16
Kokkuvõte.....	20
Summary	22
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	23
Lisa.....	28
<i>Passio et miracula beati Olavi</i> Eesti palverändureid käsitleva miraakli eestikeelne tõlge.....	28
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	30

Sissejuhatus

Passio et miracula beati Olavi („Püha Olavi passioon ja imeteod“) on 12. sajandi Norrast pärinev ladinakeelne vaimulik tekst, mille sisuks on Norra kuninga, hiljem pühakuks kuulutatud Olafr Haraldssoni (valitses 1015-28) elu ja märtrisurm ning hiljem tema pühakukultusega seostatud imeteod. Teksti ajalugu on keeruline, sellest on säilinud kaks varianti – lühem *Acta sancti Olavi regis et martyris* ja pikem nime all *Passio et miracula beati Olavi* (Phelpstead 2001, XXVI-XXVII).

Lühem variant oli keskaegses Euroopas laialt levinud, pikem (mis sisaldab veel kolmekümnet viit miraaklit ja mis on ka käesoleva töö huviobjektiks) on aga säilinud vaid ühes umbes aastast 1200 pärinevas käsikirjas, ms kuulus Fountains Abbey kloostri Inglismaal. Käsikiri sisaldab viit erinevat religioosset teksti, mis on kopeeritud mitme erineva kirjutaja poolt. Käsikiri on kopeeritud ilmselt 12. sajandi lõpul või 13. sajandi alguses (Phelpstead 2001, XXVII-XXIX).

Passio et miracula beati Olavi on ilmselt koostatud varasemate Olavi elu, passiooni ja imetegusid puudutavate tekstide põhjal, millele on 12. sajandi teisel poolel lisatud täiendavad miraaklid. Ilmselt on tervikteksti koostajaks ja täienduste autoriks Eysteinn Erlendsson, Nidarose peapiiskop aastatel 1161-88, kes on ka end tekstis autorina maininud. Kuna Eysteinn oli aastatel 1180-83 poliitilistel põhjustel Inglismaal pagenduses, võib oletada, et ilmselt kirjutas ta käsikirja selles riigis viibides ja hiljem jäi selle ainus eksemplar Fountains Abbey'sse maha (Phelpstead 2001, XXIX-XXXIX; *The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr* 2001, 61-63).

Põhjuseks, miks *Passio et miracula beati Olavi* peaks Eesti ajaloolastele erilist huvi pakkuma, on selle lõpposas sisalduv (ja seega ilmselt Eysteinni kirjutatud) miraakel „Ihu nõtrusest terveksravitud paganast ja hingelisest eksimusest märtri appikutsumise osas“, mis kujutab endast haruldast kirjalikku allikat Eesti kohta ajast enne seda, kui traditsioonilises käsitluses algab Liivimaa ristsõdade aeg. Selles miraaklis kirjeldab minajutustaja (ilmselt Eysteinn) oma kohtumist kahe Nidarose katedraali külasthanud Eestist pärit palveränduriga, kes on ristitud kristlaste sõjaretke tulemusel Eesti alale. Üks neist palveränduritest räägib loo oma isast, kes keeldus kangekaelselt ristiusku vastu võtmast, ent sattus siis äkilise haiguse ohvriks ja saavutas tervenemise vaid meelemuutuse ning püha Olavi abiga (*The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr* 2001, 67-69).

Tekst jätab meid lugejatena üsnagi nõutuks, sest kirjeldab ilmselt 12. sajandi teisel poolel toimunud kristlaste sõjaretke Eestisse, millest meil oma ajalooteadmiste juures vähimatki aimu pole. Tavapärasel käsitluses on Läänemere idakalda alade ristiusustamise alguseks peetud 1180. aastate algust, mil tulevane liivlaste piiskop Meinhard Väina jõe ääres misjonitegevust alustas, Eesti alade ristiusustamise ajaks aga 13. sajandi alguse sündmusi Liivimaa ristisõja käigus (Henriku Liivimaa kroonika 2008, I 2; 8; XI-XXX; Kala jt. 2012, 36; 43-49). *Passio et miracula beati Olavi* tekstis pole ka kordagi mainitud, millises riigis

sissetungivate kristlaste armee pärines, võib vaid üsna kindlalt arvata, et see oli Skandinaavia päritolu.

Käesoleva uurimistö eesmärgiks on otsida kinnitust hüpoteesile, mille kohaselt oli miraaklis kirjeldatud sõjaretke näol tegu Taani-Norra ühisretkega kunagi 1170. aastate alguses.

Allikmaterjalidena olen käesoleva töö kirjutamisel lisaks *Passio et miracula beati Olavi* tekstile kasutanud ka muid erinevat tüüpi kirjalikke allikmaterjale, millest järgnevalt täiendavalt juttu tuleb.

Esmalt tuleks ilmselt mainida keskaegsete annaalide ja allikate kogusid. Taani keskaegsete annaalide kogumik *Danmarks middelalderlige annaler* sisaldab teavet 12. sajandi Taani ajaloo kohta, „Rydi kloostri annaalides“ on aga koguni mainitud kuningas Valdemar I üldlevinud ajalookäsitluses tundmatut võitu eestlaste üle aastal 1171 (*Annales Ryenses II Dansk oversættelse A 14. Årh 1* 1980, 198). Allikapublikatsioonide seeriad *Diplomatarium Danicum* ja *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten* sisaldavad Fulco misjoniplaaniga seotud kirjavahetust, seeria *Scriptores rerum Prussicarum* puudutab Läänemere idakalda vastristitud rahvastega seonduvat 13. sajandil, seeria *Finlands medelditsurkunder* sisaldab Soome ristiusustamisega seotud dokumente, *Scriptores rerum Danicarum Medii aevi...* ja *Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae* sisaldavad teavet Taani misjonikatsetest Kuramaal. Nelja viimatimainitud publikatsioonide seeriat on käesolevas töös kasutatud vaid väga põgusalt, ent ülejäänud on selle uurimuse seisukohast äärmiselt olulised (*Annales 980-1286* 1980, 270; *Annales Essenbecenses* 1980, 278; *Annales Lundenses* 1980, 60; *Annales Nesvediensis minores* 1980 84; *Annaes Ripenses* 1980, 258; *Annales Ryenses II Dansk oversættelse A 14. årh.* 1980, 198-199; *Annales Ryenses III Dansk oversættelse B 15. årh.* 1980, 230; *Annales Sorani ad 1268* 1980, 103; *Annales Valdemarii* 1980, 77; *Annales Visbyensis* 1980, 147; Blomkvist 2001, 40-41; 43; 49; *Chronica Sialandie* 1980, 110; *Dansk-Svensk annaler 916-1263* 1980, 14; *Dansk Tekst Årborg* 1980, 19; DD 1:2 1963, 289-291; DD 1:3 1976, 34-35; DD 1:4 1958, 298-300; *Finlands medeltidsurkunder I* 1920, 21-22; *Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae II* 1835, 366-368; Knudsen 2012; Lind jt. 2007, 155; LUB Bd. 1 1853, 2; 16; 26; 29-31; 50; 53-54; Rebane 2014, 92; *Scriptores rerum Danicarum Medii aevi...* V 1783, 572; *Scriptores rerum Prussicarum* 1861, 241).

Kõrge Prantsuse vaimuliku Pierre de Celle'i (u. 1115-1183) kirjade kogumik sisaldab muuhulgas olulist teavet Eesti piiskopiks määratud Fulco misjoniga mille läbiviimisega Pierre ise tihedalt seotud oli, seonduvast. Fulco misjonit on Nils Blomkvist otseselt seostanud *Passio et miracula beati Olavi* Eesti palverändureid puudutavas miraaklis kirjeldatud sündmustega (Blomkvist 2009, 29-58; Haseldine 2001, XXXVIII-XXXIX; Peter of Celle 2001, 341-346; 398-401; 424-427; 686-688).

Saksa krooniku Bremeni Adami „Hamburgi-Bremeni peapiiskoppide ajalugu“ pärineb küll veidi varasemast ajast (11. sajandi teisest poolest) kui käesolevas töös uurimise all olev, ent sisaldab siiski kasulikku teavet nii Püha Olavi kultuse levimise kui ka Läänemere poliitilise geograafia kohta 11. sajandil (Adam of Bremen 2001, 97; 198; Blomkvist 2001, 33; Phelpstead 2001, XXVI; Tschan 2002, XXV-XLVI).

Taani ajaloolase Saxo Grammaticuse 12.-13. sajandi vahetuse paiku loodud suurteos „Taanlaste vägiteod“ (*Gesta Danorum*) kirjeldab kaht käesoleva uurimistöo seisukohast olulist sündmust – Arkona vallutamist taanlaste poolt 1168. aastal ja 1170. aasta Ölandi merelahingut taanlaste ning eestlaste vahel (Friis-Jensen 2015, XXXV; Saxo Grammaticus II 2015, 1314-1323; 1508-1509).

„Sverre saaga“ pärineb Norrast ja on loodud ilmselt 13. sajandil, käsitledes peapiiskop Eysteinni Inglismaale maapakku saatnud Norra kuninga Sverre elu ning tegusid. Käesoleva uurimuse seisukohast on olulised kaks „Sverre saagas“ mainitud detaili – Taani kuninga Valdemar I väidetav sõjaline abi Norra kuningale Magnusele ja Norra printsi Erik Sigurdseni laevaretk Läänemaale 1185.-88. aasta paiku (Bagge 2010, 50; Lind, John H. jt. 2007, 155; Stephton 1898; *Sverrissaga – The Saga of King Sverri of Norway*).

Skjaldiluuule kogumike sari *Den norsk-islandske skjaldedigting* sisaldab Islandi autorite Þóraninn loftunga ja Sigvart Þórðarsoni 11. sajandist pärit poeeme, mis peegeldavad Püha Olavi kultuse kujunemist selle varases faasis (loftunga 1912 324-327; Phelpstead 2001, XXXII; Þórðarson 1912, 257-265).

Töös ei saa mööda ka Henriku Liivimaa kroonikast, mis on ilmselt tähtsaim kirjalik allikas muinasaja lõpu Eesti kohta. Kroonika pärineb küll veidi hilisemast ajast kui käesolevas töös käsitletav, ent sisaldab siiski mitmesugust uurimuse jaoks olulist teavet. Liivimaa vanemas riimkroonikas on mainitud alistatud eestlaste kohustust ehitada kristlastele linnuseid ja kirikuid, mida Ivar Leimus seostab oma artiklis „*Jura christianorum – Läti Henriku sõnakõlks või nõks paganate alistamiseks?*“ „kristliku õigusega“, millest on muuhulgas juttu ka Henriku Liivimaa kroonikas; „kristliku õiguse“ pealesurumine põliselanikele võis aga käesoleva uurimuse autori meelest olla üheks põhjuseks, miks Fulco misjoniplaan Läänemere idarannikul ebaõnnestus (Henriku Liivimaa kroonika 2008, I-XXX; Leimus 2011, 9-19; Liivimaa vanem riimkroonika 2003, 1400-1410; Markus 2014, 20; Selart 2008, 204). „Novgorodi kroonikas“ on mainitud lahingut Laadoga järvel rootslaste ja novgorodlaste vahel 1164. aastal, mis Nils Blomkvist hinnangul mõjutas Rootsi vallutusplaan Läänemere idakaldal (Blomkvist 2001, 51; Новгородская Первая летопись 2010, 223-224). Bremeni peapiiskopi Rimberti (srn 888) Püha Anskari eluloos on mainitud taanlaste sõjaretke Kuramaale 9. sajandil, Otto Fabian von Wrangelli „Eestimaa kroonikas“ aga keskaegsete Taani kuningate Knut II Püha ja Valdemar I poliitikat Läänemere idaranniku alade suhtes (Rimbart 1995, XXX 6-63; Wrangell 1845, 5).

Käesolevas uurimistöös kasutatud teaduslikust kirjandusest tuleks kõigepealt üht vähestest *Passio et miracula beati Olavi* Eesti palverändureid puudutava miraakli teaduslikest käsitlustest, Rootsi ajaloolase Nils Blomkvist artiklit *Early agents of Europeanization: Nicholas and Fulco on the bumpy road to twelfth-century Estonia*, mis ilmus aastal 2009 Enn Tarveli *Festschriftis* „Sõnasse püütud minevik“. N. Blomkvist peab miraaklis mainitud Eesti palverändurit eestlasest mungaks Nicolauseks, kes paavst Alexander III palvel pidi piiskop Fulcole appi minema ja seostab oma „Rootsi hüpoteesis“ kogu Fulco missiooni Rootsi kuninga Karl Sverkerssoni plaanidega Eesti hõivamiseks. N. Blomkvisti Rootsi rolli ületähtsustavatele seisukohtadele on käesolevas uurimistöös ka vastu vaieldud, pakkudes

alternatiivina ta „Rootsi hüpoteesile“ välja „Taani-Norra hüpoteesi“. Lisaks N. Blomkvisti artiklile oli teiseks oluliseks artiklik, millele uurimistöo Fulco misjoniplaani puudutavas osas tuginesin, Peep Peter Rebase *From Fulco to Theoderic: The Changing Face of the Livonian Mission*. Erinevalt Blomkvistist ei paku Rebane oma artiklis välja julgeid hüpoteese, ent annab Fulco misjonikatses tervikuna hea ülevaate (Blomkvist 2001 30; 50; LUB Bd. 1 1853, 2; Rebane 2014, 44; 89-95).

Taani rolli olulisust rõhutavad muuhulgas kahe Eesti ajaloolase artiklid, Enn Tarveli „Taani Läänemere-poliitika 11.-13. sajandil“ (1998) ja Kersti Markuse „Liivimaa kristianiseerimine visuaalkultuuri vaatevinklist“ (2014). Enn Tarveli artikkel sisaldab lisaks 12. sajandil Läänemere piirkonnas toimunu geopoliitilisele analüüsile ka väiteid, mida on võimalik kasutada mõnede Nils Blomkvisti artiklis esinevate Rootsi-kesksete tõlgenduste ümberlükkamiseks. Kersti Markuse artikkel aga toetub arhitektuuriajaloolisele analüüsile, võrreldes Holmi linnust Daugava jõel Havni linnusega Kopenhaagenis. Kolmandaks artiklik, mis sisaldab käesoleva uurimuse seisukohast olulist teavet Läänemere idakaldal toimunu kohta 9.-13. sajandil, on Edgar Andersoni *Early Danish Missionaries in the Baltic Countries* (Anderson 1989, 248; 253; 258; 264; Markus 2014, 10; 15-18; 20; Tarvel 1998, 113-115).

Norra ajaloo, s.h. sise- ja välispoliitika osas 12. sajandil olen tuginenud eelkõige Norra ajaloolase Sverre Bagge raamatule *From Viking Stronghold to Christian kingdom*. See raamat annab hea ülevaate võimuvõitlustest Norras peapiiskop Eysteinn Erlendssoni ametiajal, samuti oli Bagge raamatus sisalduv teave Norra kuninga Magnuse ja Taani kuninga Valdemar I liidust ülioluline „Taani-Norra hüpoteesi“ loomisel. Mainitud ajastu Skandinaavia poliitilise ajaloo ja geopoliitika uurimisel on olulisteks raamatuteks olnud ka sama autori *Cross & Scepter: the rise of the Scandinavian kingdoms from the Vikings to the Reformation* ja John H. Lindi ning kaasautorite „Taani ristsõjad“ (Bagge 2010, 29-30; 40-41; 45; 47; 49-50; 60; 61-62; 389; Bagge 2014, 72; 79-81; Lind jt. 2007, 80-81).

Passio et miracula beati Olavi ajaloolise tausta ja koostamise osas on käesolevas uurimistöös toetunud peamiselt Carl Phelpstedi eessõnale mainitud teose ingliskeelsele tõlkele, samuti Lenka Jirouškova raamatule *Der heilige Wikingerkönig Olav Haraldsson und sein hagiographisches Dossier*. Viimane neist kujutab endast tõeliselt mahukat uurimust *Passio et miracula beati Olavi* kohta (Jirouškova 2014, 4-9; 16-17; 45; Phelpstead 2001, XXV-XXXIX).

Ülejäänud käesolevas uurimistöös kasutatud sekundaarkirjanduse tekstid on loetletud töö lõpus.

1. *Passio et miracula beati Olavi* ajalooline taust ja koostamine

Viikingipealik Olaf Haraldsson, kes sai kõrgkeskajal tuntuks Püha Olavina, sai Norra kuningaks pärast võitu Nejsari lahingus jarl Sveinn Hakonarsoni üle 1016. aastal. Tolleks ajaks oli kuningas Olaf Tryggvason (võimul 995-1000) jõudnud juba alustada Norra ristiusustamisega. Sarnaselt Olaf Tryggvassoniga püüdis Olaf Haraldsson Norra paganatele ristiusku toore jõu ja karmide vahenditega peale suruda, mis muutis ta kuningana ebapopulaarseks. 1028. aastal puhkes Norras tema võimu vastu suurmaaomanike ülestõus ning Taani ja Inglismaa kuningas Knut Suur haaras tekkinud olukorda ära kasutades võimu Norra üle. Olaf põgenes Venemaale, kust naasis järgmisel aastal kavaga oma riiki tagasi vallutada. 29. juulil 1030 tapeti Olaf Stiklastadiri lahingus (Bagge 2010, 29-30; 389; Farmer 1997, 375-376; Jirouškova 2014, 4-6; *Medieval Scandinavia: an Encyclopedia* 1993, 445-446; 610-611; Phelpstead 2001, XXV).

Varsti pärast Olafri surma hakkasid liikuma jutud temaga seotud imedest. Taani võimu ja kuningas Sveinni, Knuti poja, ebapopulaarsus Norras suurendasid usku Olafri pühadusse. 3. augustil 1031 kaevati Olafri surnukeha hauast välja ja sängitati Nidarose Kristuse kirikusse. Knuti surma järel 1035. aastal naasis Olafri poeg Magnus Venemaalt pagendusest ja sai Norra kuningaks. Magnuse valitsusajal kinnistus Norras tema isa pühakukultus ja hakkas levima ka mujale. Juba 1050. aastatest pärinevad andmed Püha Olavi päeva (29. juuli) liturgiast Inglismaalt. 1070. aastatel väitis Adam Bremenist, et Püha Olavi päeva tähistavad kõik Läänemere-äärsed rahvad. Olavist sai populaarseim Skandinaavia pühak, talle pühendati kirikuid nii Inglismaal, Šotimaal kui ka Mani saarel ning tõenäoliselt ka Rootsis ja Bütsantsis. Aastatel 1152/53 sai Nidarose kirikust, kus puhkasid Olafri säilmed, peapiiskopkonna keskus, mis kattis lisaks Norrale ka Islandi, Gröönimaad, Fääri saari, Orkney saari ja Shetlandi saari. Hoolimata keskajal kohati levinud väärarusaamast polnud Olav siiski Rooma poolt ametlikult kanoniseeritud, see juhtus alles aastal 1888 (Adam of Bremen 2002, 97; Farmer 1997, 376; Harvilahti 2013, 203; Jirouškova 2014, 6-9; Phelpstead 2001, XXV-XXVI).

Esimene kirjalik allikas, milles on vihjatud Püha Olavi kultusele, pole ladinakeelne vaimulik tekst, vaid kuulub skaldiluule alla – Islandi päritolu skaldi Þóraninn loftunga „Vaikse mere poem“ (*Glælognskviða*, 1032), mis on pühendatud Taani kuningale Sveinn Knutsonile ja milles kutsutakse teda Pühalt Olavilt palveid tellima. Poemis on juttu Olavi pühamus iseenesest helisevatest kelladest, pühaku surnukeha kõdunematuses, tema juuste ja küünte jätkuvast kasvamisest ning pimedate inimeste imelisest tervenemisest pühamus. Teine Islandilt pärit skald, Sigvart Þórðarson, kirjeldas oma „Mälestuspoeemis“ (*Erfdrápa*, u. 1040), samadest imedest veelgi detailsemalt (Jirouškova 2014, 9; loftunga 1912 324-327; Phelpstead 2001, XXXII; Þórðarson 1912 257-265).

Arvatavasti vanimateks tänaseni säilinud Püha Olavi imetegudest rääkivateks vaimulikeks proosatekstideks on kaks tekstifragmenti ja kogu miraakleid, millest viimased koondati hiljem „Vanasse Norra palveraamatusse“. Esimene neist kahest fragmendist pärineb ilmselt tänaseni mittedsäilinud „Püha Olavi Põhja legendaariumist“, selles sisalduvast kuuest miraaklist viis on

ära toodud ka *Passio et miracula beati Olavi* tekstis, nagu ka teises fragmendis sisalduv miraakel, mis räägib patusest noormehest, kes satub nägema protsessiooni Püha Olavi reliikviatega. „Vana Norra palveraamat“, mille tänapäevani säilinud, ent ilmselt varasemaid tekste sisaldav käsikiri pärineb umbes aastast 1200, sisaldab Püha Olavi elulugu ja kahtkümmet üht esimest miraaklit *Passio et miracula beati Olavi* tekstis (Jirouškova 2014, 17; Phelpstead 2001, XXXIII-XXXIX).

Püha Olavi miraakleid sisaldab ka Einarr Skúlasoni skaldiluule valdkonda kuuluv „Päikesekiir“ (*Geisli*), mille ta luges ette peapiiskopkonna rajamise pidustustel Nidaroses aastal 1152 või 1153 ja milles võrreldakse Püha Olavit paganlikku Põhjalat valgustanud päikesekiirega „Päikesekiir“ sisaldab neljateist miraaklit, mille hulga on ka *Passio et miracula beati Olavi* kaheksa esimest miraaklit (Jirouškova 2014, 16; Ommundsen 2013, 60-61; Phelpstead 2001, XXXII; Skúlason 1912, 459-473).

Arvatakse, et „Päikesekiire“ loomise ajaks 1152./53. aasta paiku eksisteeris mingi pikem tekst, millel baseerus „Vanas Norra palveraamatus“ sisalduva teksti esimene pool ja *Passio et miracula beati Olavi* esimene pool. See tekst pidi sisaldama miraakleid, mida hilisemad kaks vaimulikku teksti jagasid „Päikesekiirega“ ja lõppsõna, mis sisaldub 1920. aastal Soome palveraamatust leitud 13. sajandist pärinevast käsikirjast, mille sisu kattub enamalt jaolt *Passio et miracula beati Olavi* tekstiga (Phelpstead 2001, XXX; XXXIV).

Passio et miracula beati Olavi koostamisse ja autorlusse puutuv pole tänaseni päris selge. Kuni 19. sajandi lõpuni oli teada vaid selle lühem versioon *Acta sancti Olavi regis et martyris* („Kuninga ja märtri Püha Olavi teod“), mis oli ilmselt ka varasem. *Acta sancti Olavi regis et martyris* sisaldab Püha Olavi elulugu ja kahtkümmend üht miraaklit (käesoleva töö peamist uurimisobjekti, Eesti palverändureid puudutavat miraaklit, selles pole). Lühem variant oli keskajal laialt levinud. Seda kasutati õpetlikeks ettelugemisteks Püha Olavi päeval ja sellest on tänaseni säilinud hulk käsikirju ning varaseid trükiseid Prantsusmaalt, Inglismaalt, Saksamaalt ja Skandinaaviast. Juba enne pikema variandi leidmist oletati, et teose autoriks pidi olema Nidarose katedraali vaimulik (Phelpstead 2001, XXVI-XVIII; XXX).

Passio et miracula beati Olavi ainus tänaseni säilinud käsikiri, mis oli kunagi kuulunud tsistertslaste Fountains Abbey kloostrile, avastati aga alles 19. sajandi lõpus Inglismaalt ja ilmus trükis aastal 1881. Tekst sisaldab viit miraaklit, mis esinevad ka „Vanas Norra palveraamatus“ ja lisaks veel umbes kolmekümmet. Viit erinevate kirjutajate poolt kirjapandud teksti sisaldav käsikiri on selges kirjas, hästi säilinud ja köidetud hülgenahka. Vead skandinaavia nimekirjutamisel vihjavad, et autor polnud ise Skandinaavia päritolu. Ilmselt valmis käsikirja koopia 12.-13. sajandi vahetuse paiku Inglismaal. 1132. aastal rajatud Fountains Abbey'l oli Norras Lyse tütarklooster (rajatud 1146). Huvi Norra esimeste märtrite vastu Fountains Abbey's võis olla põhjustatud sidemetest nende kloostrite vahel (Jirouškova 2014, 45; Phelpstead 2001, XXVIII-XXIX).

Pikema versiooni avastamisega sai selgeks, et tegu on vähemalt osaliselt Nidarose peapiiskopi Eysteinn Erledssoni tööga tema Inglismaal pagenduses viibimise perioodist aastatel 1180-83 – lühemas versioonis mitteesinevate miraaklite vahele põimitud minavormis „täiendavas loos“ sellest, kuidas ta kiriku ümberehitustööde ajal ehitusmeistriga rääkima minnes purunenud

tellingutelt kõrgelt alla kukkus ja rängalt vigastada sai, ent leidis tänu palvetamisele Püha Olavi poole oma vigastuste kiuste endas jõudu tolle pühal katedraalis pühi riitusi läbi viia, mainib Eysteinn end ka nimepidi (Phelpstead 2001, XXX-XXXI; *The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr* 2001, 61-63).

Peamisi vaidlusi on uurijate seas tekitanud küsimus, kui suures ulatuses on *Passio et miracula beati Olavi* autoriks Eysteinn, kui suures keegi teine. Asja muudab segasemaks ka see, et Eysteinni minavormis „täiendav lugu“ paigutub lühemas variandis *Acta sancti Olavi regis et martyris* mitteesinevate miraaklite vahele (Phelpstead 2001, XXX-XXXIX; *The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr* 2001, 61-63).

Norra vaimulik ja kirikuajaloolane Anton Christian Bang väitis 1912. aastal, et *Passio miracula et beati Olavi* on koostatud kolmes jaos kolme erineva autori poolt (algul lühema variandiga kattuv osa, siis miraaklid Eysteinni „täiendava looni“ ning seejärel „täiendav lugu“ ja sellele järgnevad miraaklid (*Norsk biografisk leksikon. Anton Christian Bang*; Phelpstead 2001, XXXVII). Soome kirikuajaloolane Aarno Maliniemi aga arvas 1920. aastal, et Eysteinn kirjutas algul lühema variandi ja pikendas seda hiljem (*Biografiakeskus. Maliniemi, Aarno (1892-1972)*; Phelpstead 2001, XXXVII). Norra ajaloolane ja poliitik Edvard Bull nõustus 1924. aastal Maliniemi seisukohtadega teose koostamisjärjekorra kohta, ent arvas, et lühema versiooniga *Acta sancti Olavi regis et martyris* kattuv tekstiosa pole pandud kirja Eysteinni poolt, ka kahtles ta Eysteinni autorluses „täiendavale loole“ eelnevate miraaklite osas (*Norsk biografisk leksikon. Edv Bull-1*; Phelpstead 2001, XXVII). 1932. aastal aga arvas Norra klassikaline filoloog ja ideedeajaloolane Eiliv Skard sarnaselt Maliniemile, et *Passio et miracula beati Olavi* on pandud kirja üheainsa autori poolt, põhjendades oma seisukohta sellega, et stiilierinevused teose erinevate osade vahel on liiga väikesed, et neid eri autoritele omistada (*Norsk biografisk leksikon. Eiliv Skard*; Phelpstead 2001, XXXVII). 1956. aastal väitis veel üks Norra teadlane, norra filoloog Anne Holtsmark, et Eysteinn võis olla koostanud lühema versiooni 1160. aastatel, varsti pärast Nidarose peapiiskopiks saamist, varasema ladinakeelse teksti põhjal, mis oli selleks ajaks ka vanapõhja keelde tõlgitud. Hilisema tekstiosa kirjutas ta aga perioodil 1180-83 Inglismaal pagenduses olles. A. Holtsmarki meelest seletab kahekümneaastane vahe *Passio et miracula beati Olavi* erinevate osade kirjutamisel nende osade kerget stiililisi erinevusi (*Norsk biografisk leksikon. Anne Holtsmark*; Phelpstead 2001, XXXVIII).

Aastal 2000 seadsid Lars Boje Mortensen ja Inger Ekrem E. Skardi seisukoha Eysteinni kui *Passio et miracula beati Olavi* ainsa autori kohta taas kahtluse alla. L. B. Mortensen võrdles Püha Olavi miraaklite kogunemist aja jooksul Kölni Annot ja Thomas Becketit puudutavate miraaklitega toimunud samalaadsete protsessidega ning rõhutas kirikuinstitutsioonide rolli miraaklite kogunemisel, kaheldes isegi selles, kas Eysteinn kirjutas „täiendavast loost“ algava tekstiosa. I. Ekremi meelest oli Eysteinn vaid „täiendavast loost“ algava tekstiosa autoriks (Phelpstead 2001, XXXIX).

Teadlaste seas on siiski üldlevinud seisukoht, et *Passio et miracula beati Olavi* terviktekst sellisel kujul on kirja pandud Eysteinni poolt ajal, mil ta Inglismaal pagenduses viibis (Phelpstead 2001, XXXVIII-XXXIX). Seisukohast, et käesoleva uurimistöo huviobjektiks

olev Eesti palverändureid puudutav miraakel on kirja pandud Eysteinni poolt Inglismaal ajavahemikus 1180-83, on selles töös ka lähtunud.

Käesoleva uurimistöõ seisukohast pole siiski tähtis *Passio et miracula beati Olavi* täpne autor, vaid tekstis sisalduv miraakel Eesti palveränduritest ja küsimus, millised võõrvallutajad võisid ristida need eestlased ajal enne Eesti ristiusustamise teadaolevat algust. Eesti ajaloo seisukohast on esmatähtsad loo dateering ja info päritolu.

2. Eysteinn Erlendssoni tegevus

Passio et miracula beati Olavi lõppversiooni tõenäolise autori, Nidarose peapiiskopi Eysteinn (norrapäraselt Øystein) Erlendssoni sünniaasta pole teada. Sarnaselt oma kaasaegse Lundi peapiiskopi Eskiliga Taani kuningriigis pärines ta aristokraatlikust suguvõsast. 12. sajandi keskpaiku tegid paljud Norra aristokraadid katoliku kirikus karjääri ja Eysteinn oli neist silmapaistvaim. Ta õppis St. Victori vaimulikus koolis Pariisis, sai hiljem Norra kuninga Ingi kaplaniks ja kandideeris 1157. aastal teiseks Nidarose peapiiskopiks. 1161. aastal pühitses paavst ta ametisse ja ta naasis Norrasse. Nidaros oli sel ajal Norra kuningriigi peapiiskopi asupaik ja sealses Kristuse kirikus hoiti ka pühakust kuninga Olaf Haraldssoni säilmeid. Ilmselt just peapiiskopina Nidaroses olles kohtuski Eysteinn *Passio et miracula beati Olavi* tekstis mainitud Eesti palveränduritega (Bagge 2009, 60; Bagge 2014, 72; 79; Blomkvist 2009, 30-31; Phelpstead 2001, XXVI; XXX).

Eysteinn viis Norras läbi gregoriaanlikke kirikureforme ja tugevdas katoliku kiriku positsiooni riigis. Talle omistatud ja ilmselt 1163/64 välja antud kanooniliste seaduste kogu *Canones Nidrosienses*, mille eeskujuks on Gratianuse „Dekreet“, on ilmseks märgiks püüdest kehtestada Norra kirikus samasuguseid reegleid, mis kehtisid enamikes läänekristlikes maades. *Canones Nidrosienses* tegeleb mitmete toleaeegses Norras tundlike ja vastuoluliste küsimustega, nagu kirikujuhtide valimised ning tsölibaat. Samas tunnetas Eysteinn selgelt, millistes piirides võimaldasid 12. sajandi Norra olud reforme läbi viia. Nii näiteks keelatakse tsölibaati puudutavates korraldustes abiellumine vaid kanoonikutele, tavaliste preestrite kohta kehtis keeld vaid juhul, kui need soovisid abielluda leskede või lahutatud naistega. (Hoolimata sellest, et paavst Gregorius VII vastava reegli kehtestamisest oli möödunud juba pea sajand, ei elanud Norra preestrid Eysteinni ajal endiselt tsölibaadis.) Eysteinni ülevaatuse all ehitati ümber Nidarose katedraal. Ka osales ta katedraali liturgia reformimises. Eysteinn oli heades suhetes paavst Alexander III, olles temaga ka kirjavahetuses ja toetades teda kirikulõhe ajal Saksa-Rooma keisri toetatud vastupaavsti Victor IV vastu (Bagge 2014, 79-81; Phelpstead 2001, XXX).

Aristokraadisuguvõsast pärinev usumees Eysteinn, kes hiljem pühakuks kuulutati, osales aktiivselt ka Norra poliitikas. 1130. aastatest 1240. aastateni toimus Norras rida pärilussõdu, mida on hiljem anakronistlikult ka „kodusõdadeks“ nimetatud, ehkki sarnased võimumeeste vahelised konfliktid olid keskaegses Euroopas normaalsuseks (Bagge 2010, 40-41; Phelpstead 2001; XXXI).

Aastal 1161 tapeti Norra kuningas Inge, tema pooldajate fraktsioon valis uueks kuningaks Magnus Erlingssoni, kuningas Sigurd Magnussoni tütrepoja. Magnus hakkas valitsema oma isa Erlingi toetusel ja teda toetas ka Eysteinn, kes oli olnud juba tapetud kuninga toetaja. Eysteinni ja kiriku toetus ei muutnud Inge-Erlingi-Magnuse fraktsiooni siiski mingil moel kirikumeelseks ega „gregoriaanlikuks“, pigem oli tegu taktikalise käiguga – kuna paljude teiste trooninõudlejate pretensioonid ei seisnud dünastiliselt sugugi nõrgematel alustel kui Magnuse omad, toetas Magnust kiriklik idee ühestainsast kuningast, kes valitseb maad Jumala nimel ning erilisest taevasest kaitsest ja väarikusest, mille salvimine ja kroonimine kuningale tagavad. Muuhulgas leidub Islandi piiskopi Torlaki saagas vihjeid, et Erling ei suhtunud kirikusse eriti hästi. Ilmselt ei jäänud Eysteinn ka vastutasuta, tänutäheks võis kuningavõim kirikuvarade hulka suurendada, autasustades ka *libertas ecclesiae* ehk „kiriku vabaduse“ põhimõtetega vastuollu minnes personaalselt konkreetseid võimutruid vaimulikke. Aasta hiljem võitis ja tappis Erling lahingus Magnuse peamise rivaali Håkon Laiaõlgse, kes oli samuti üks Sigurd Magnussoni poegadest (Bagge 2010, 45; 60).

Norra dünastilisel konfliktil oli ka „rahvusvaheline“ mõõde – Inge fraktsioon toetas paavst Alexander III, Håkoni oma aga vastupaavst Victor IV. Håkoni toetuse Victor IV olevat põhjustanud küll asjaolu, et ta otsis toetust toonastest Skandinaavia valitsejatest vägevaimalt, Taani kuningalt Valdemar I, kes samuti Victorit toetas. Muuhulgas on Lodi linna kohtuniku Otto Morena ja tema poja Acerbo poolt kirja pandud „Otto Morena kroonikas“ (1151-65), mis käsitleb keisri-meelsest vaatenurgast 1150. ja -60. aastatel Lombardias toimunud sündmusi, juttu reast kuningatest, sealhulga Norra omast, kes läkitasid saadikud endi eest vabandama, et ei saa osaleda 1161. aasta Lodi kontsiilil, millega püüti lahendada tüli paavstivõimide pärast Alexander III ja Saksa-Rooma keisri toetatud vastupaavst Victor IV vahel, ent tunnustasid Victor IV. Ilmselt oli Otto Morena kroonikas märgitud Norra kuninga näol tegu troonipretendent Håkoniga, sest mainitud kontsiil toimus vähem kui pool aastat pärast Inge tapmist 1161. aastal, ka on olemas andmed Inge fraktsiooni toetuse kohta Alexanderile (Bagge 2010, 47; Coleman 2012, 139; Johrendt 2012, 113).

Pärast Håkoni tapmist astus Magnuse võimu vastu rida troonipretendente, valdavalt Sigurd Magnussoni väidetavad pojad. Nad kõik said lüüa, välja arvatud viimane, Sverre Sigurdsson. Samal ajal muutusid ka Magnuse suhted Valdemar I – kui on andmeid, et varem toetas Valdemar Erlingi ja Magnuse vastaseid, siis aastal 1170 sai Erling Valdemarilt krahvitiitli ning lääniks Vikeni piirkonna, mida Valdemar pidas Taani valduseks. Järgnevatel aastatel valitses kindel liit Magnuse fraktsiooni ja Taani vahel, Magnus sai Valdemarilt palju abi (Bagge 2010, 45; 49). Kui oletada, et eestlaste palverännak Nidarosesse leidis aset ajavahemikus 1170-80 ja meenutada paavst Alexander III huvi Eesti ristiusustamise vastu just sel perioodil, aitaks teadmine toonasest Taani-Norra liidust põhjendada Eesti neofüütide palverännakut suhteliselt kaugel asuvasse Põhjamere-äärsesse Norra kuningriiki ning toetada ka käesoleva töö aluseks olevat hüpoteesi – ent sellest allpool (Blomkvist 2009, 35).

Rootsile toetuv Sverre Sigurdsson koondas 1177. aasta alguses enda ümber „Kasetohujalgade“ fraktsiooni (nimi oli algselt halvustav, märkides, et Sverre toetajad ei saanud oma ülima vaesuse tõttu endale kingade kandmist lubada, mähkides oma jalalabad seetõttu kasetohtu) jäänused. Järgneva sõjategevuse käigus õnnestus tal Norra kuningaks tõusta, Erling

langes lahingus aastal 1179 ja Magnus aastal 1184. Eysteinn oli 1180. aastal sunnitud Inglismaale pagendusse minema, mille käigus ilmselt sündiski *Passio et miracula beati Olavi* täielik versioon. Vastukaaluks Eysteinni „gregoriaanlikule“ tegevusele hakkas uus kuningas Sverre toetama kuningavõimule alluvat traditsioonilist „riigikirikut“. Ka Sverre välispoliitiline kurss vastandus Magnuse ja Erlingi omale – see oli Taani-vaenulik, jätkuvaid sõbralikke suhteid Rootsiga aga kinnitas Sverre abielu Rootsi printsessiga. Teisalt võib Rootsi abi tähtsuses Sverrele ka kahelda – Rootsi oli toona Taanist märksa nõrgem riik ning dünastilistest sisevastuoludest lõhestatud. Küll aga võisid metsikud ja hõredalt asustatud Rootsi alad Norra piiri ääres pakkuda varjupaika Norra mässulistele ka ilma Rootsi kuningate nõusolekuta. Edaspidistest konfliktides toetas Taani Magnuse väidetavaid järeltulijaid, pakkudes hiljem ka varjupaika Sverrega tülli läinud peapiiskop Eirik Ivarssonile. Taanis moodustati ka tähtsaim Sverre-vastane rühmitus Bagler („piiskopisau“) (Bagge 2010, 45; 49-50; 61-62; *Baglere – Store norske leksikon*; Phelpstead 2001, XXXI).

1183. aastal naasis Eysteinn Norrase ja leppis kuningas Sverre Sigurdssoniga ära. Seal jätkas ta Nidarose katedraali ümberehitustööde läbiviimist. Eysteinn suri 26. jaanuaril 1188 (Phelpstead 2001, XXXI).

3. Läänemere idakalda misjoni plaanid 12. sajandi teisel poolel

Just Eysteinni eluajal tekkis katoliku kirikus sügavam huvi Läänemere idakalda alade ristiusustamise vastu. Ilmselt 1167. aastal määras Lundi peapiiskop Eskil Prantsusmaal Sensis viibides Fulco-nimelise munga „Eestimaa piiskopiks“. Fulco nimi esineb allikates juba 1150. aastatel, mil Valdemar I poolt pagendusse saadetud Eskil viibis Clairvaux's ja Roomas. Toona kohtus Eskil esmakordselt Moutier-la-Celle'i benediktiini kloostris abti Pierre la Celle'iga, allikates on aga mainitud toona Moutier-la-Celle'is elanud või viibinud Fulco-nimelist isikut. Pole teada, kas Fulco oli tolle kloostris asukas või kuulus ta Eskili kaaskonda ja jäi tema käsul Moutier-la-Celle'i maha, ehkki üldjuhul kiputakse viimast arvama (Benninghoven 1965, 16; Johansen 1951, 89-93; LUB Bd 1 1853, 2; Ney 1960, 85; Rebane 2014, 89-91).

Pierre lubas Fulcole toetust ja varustas ta soovituskirjadega, mispeale too Rooma reisis ja plaanile Läänemere idakalda paganaid ristida paavstlikku tuge otsis. Tugi jäi saamata, selle põhjuseks võis olla asjaolu, et paavst Alexander III oli äsja Saksa-Rooma keisri Friedrich I poolt Roomast Toscanasse pagendusse aetud (LUB Bd 1 1853, 2; Peter of Celle 2001, 341-343; Rebane 2014, 91). Pettunud Pierre, kelle näol oli tegu haritud ja sõnaosava mehega, saatis paavstile kirja, milles heitis talle ette Fulco ürituse mittetoetamist (Blomkvist 2009, 36; Peter of Celle 2001, 344-346; Rebane 2014, 91-92).

Kuna Fulco eesmärgid Roomas olid ajutiselt ebaõnnestunud, reisis ta (ilmselt Pierre'i) ülesandel Taani, kus ühines peapiiskop Eskili kaaskonnaga. Umbes samast ajast (1167. aastast?) pärineb ka Pierre'i kiri Rootsi kuningale, hertsogitele, pealikele, peapiiskopile ja piiskopile, milles ta vabandab asjaolu pärast, et Fulco ei saa „teel olevate üleujutuste“ tõttu Rootsi tulla, ehkki teda seal oodatakse (Blomkvist 2009, 46; Peter of Celle 2001, 398-401; 687-688; Rebane 2014, 44). Võimalik, et Pierre'i ja Eskili esialgseks kavaks oli leida Fulco

missioonile toetust Rootsi kuningalt Karl Sverkerssonilt, kes erinevalt Valdemar I paavst Alexander III poole hoidis, ent 1169.-70. aasta pöördelised sündmused Taanis panid neid oma plaane muutma (Blomkvist 2009, 42-43; Rebane 2014, 92). 1168. aastal vallutasid taanlased paganlike vendi piraatide tugipunkti Rügeni saare, sündmus, mida nii Eskil kui ka Fulco väidetavalt pealt nägid (Lind jt. 2007, 80-81; Rebane 2014, 92; Saxo Grammaticus II 2015, 977-979). Võib arvata, et edu võitluses vendide vastu suurendas taanlastes huvi ka ristiusu levitamise vastu Läänemere idakalda rahvaste seas. Järgneval, 1170. aastal kroonis Eskil Ringstedis Valdemar I vanema poja Knuti Taani kaasvalitsejaks ja kuulutas kuninga isa Knut Lavardi pühakuks. See sündmus märkis Valdemar I leppimist Eskiliga ja asumist paavst Alexander III toetajate leeris. Ilmselt pole juhuslik ka asjaolu, et just 1170. aastal sai alguse liit Valdemari ja samuti Alexander III toetava Norra kuninga Magnuse vahel (Bagge 2010, 49; Rebane 2014, 92).

1170. aastate alguses tärkas paavst Alexander III Balti misjoni vastu uus huvi ja ta avaldas, võimalik, et Eskili ja Taani ning Norra kuningate tellimisel, rea Läänemere-äärseid ristisõjaplaane ja Fulco üritust puudutavaid bullasid. Neist tähtsaimad on 1171. või 1172. aasta septembrist pärinevad niinimetatud septembrikirjad. Neist esimene, *Omnes qui pie*, kutsus taanlasi üles Fulco üritust rahaliselt toetama. Teine, *Lex Divina*, käsib Eystennil saata Fulcole abiks Norra kloostri elav Eesti päritolu munk Nicolaus (Fonnesberg-Schmidt 2012, 356; LUB Bd 1 1853, 2; Rebane 2014, 92). Tähtsaim kirjadest on aga *Non parum animus*, milles ta kutsus kõiki Skandinaavia kuningaid, ülikuid ja teisi kristlasi ristisõjale eestlaste ning teiste Läänemere-äärsete paganate vastu. Kiri algab sõnadega: „Me oleme sügavalt mures ja kurvad, et metsikud eestlased ning teised nende maade paganad on üles tõusnud ja võitlevad usklike ning nende vastu, kes töötavad ristiusu nimel ja võitlevad kristlaste voorusliku nime eest“ (*Diplomatarium Danicum 1. række, 3. bind 1976-77, 27-28*; Fobbesberg-Schmidt 2006, 59; LUB Bd 1 1853, 2; Rebane 2014, 92). Lauses vihjatud paganate mäss kristlaste vastu vihjaks justkui asjaolule, et kirja kirjutamise hetkel oli Läänemere idakaldal kinnistunud mingi kristlik võim, kelle vastu kohalikud said mässata. (Enn Tarvel on oma artiklis „Taani Läänemere-poliitika 11.-13. sajandil“ avaldanud küll arvamust, et kirjas mainitud paganate metsikused ja mäss kujutavad endast stereotüüpset sõnastust, mida ei saa otseselt siduda mingi konkreetse sündmusega.) Võiks oletada, et tegu oli *Passio et miracula beati Olavi* Eesti palverändureid puudutava miraakli tekstis mainitud sõjaretkega. Tegemine oli esimese korraga, mil Põhja-Euroopas paganate vastu võitlemine pandi ühele pulgale võitlusega uskmata vastu Hispaanias ja Pühal Maal – üleskutse järgijad pidid saama samad indulgentsid, kui need, kes külastasid pühi haudu Roomas, iga lahingus paganatega langenu aga pidi saama täieliku pattude lunastuse (LUB Bd 1 1853, 2; Rebane 2014, 92; Tarvel 1998, 117).

Mis Fulco üritusest edasi sai, pole täpselt teada – kas ta reisis Eestisse ja kui, siis kas üks või mitu korda; kas ta üritus läks korda või kui ei, siis miks mitte? Olemasolevate allikate põhjal näib, et sündmused arenesid järgnevalt: Fulco asus varsti pärast kohtumist Ringstedis Eesti poole teele. Tõenäoliselt purjetas ta 1172. aasta kevadel koos mõnede Skandinaavia kaupmeestega Eestisse. Kaupmehed maabusid ilmselt kusagil Eesti läänerannikul, tõenäoliselt Läänemaal. Kui Fulco üritus nurjus, võis põhjuseks olla asjaolu, et kohalikud olid nõus

kristlust vastu võtma vaid vahetuskaubana mingi rahalise või materiaalse tasu eest, samuti võis neis tekitada vastumeelsust võimalik katse „kristlikku õigust“ – kirikukümnise ja muude maksude maksmist ning ehk ka muid ilmalikke kohustusi – peale suruda. Ilmselt naasis Fulco hiljemalt 1172. aasta sügisel Taani, olemata Läänemere idakaldal suurt midagi saavutanud. Mingit täiendavat abi Fulco hoolimata paavsti üleskutsetest Skandinaavia valitsejatele ei saanud, selle põhjuseks on peetud nii asjaolu, et Valdemar ja Eskil mõistsid ürituse liigset kulukust ning otsustasid vargsi oma varasematest lubadustest taganeda, kui ka Fulco toetajate liigset hõivatust muude asjadega – Valdemar I tähelepanu oli koondunud Läänemere lõunakaldale, peapiiskop Eskil oli aga sunnitud kuningavastase vandenõu ilmsikstuleku tõttu 1177. aastal Prantsusmaale pagendusse minema, kus ta 1182. aastal Clairvaux's suri (Benninghoven 1965, 17; DD 1:6, 199; Henriku Liivimaa kroonika 2008, X 15; XIV 11; XVI 1; 3-4; XVIII 7; XIX 8-9; XX 2; 6-7; XXI 5; XXXIII 3; 6-7; 9; XXIV 1-2; 4; 7; XXVI 5-8; XXVIII 2; 7-9; XXX 1; Jansson 2009, 171-191; Leimus 2011, 12-19; Ligi 1968, 58-65; Liivimaa vanem riimkroonika 2003, 1400-1410; LUB Bd. 1 16; 26; 29-31; 40-41; 50; 52-53; 135; Rebane 1989, 177-178; Rebane 2014, 93-95; Rebane 2007, 21-31; Reitemeier 2005, 279; 352; *Scriptores rerum Prussicarum* 1:3 1861, 241; Uluots 1975, 19-20; Valk 1999, 95). Eskili pagendusesaatmisega samal aastal algas ka „Kasetohu-jalgade“ ülestõus Norras, mis viis Erlingi ja Magnuse tapmise ning Eysteinni pagendamiseni (Bagge 2009, 45). Kuna ka Eysteinni näol oli ilmselt tegu Fulco ürituse toetajaga, võis ka kuningas Magnuse jalgealuse kõikumine Norras Läänemere idakalda misjoni plaane kõigutada. Uus Lundi peapiiskop Roskilde Absalon oli täielikult pühendunud võitlusele vendide vastu ja lisaks puhkes Absaloni Skåne diötseesis ulatuslik kirikuvastane talupoegade ülestõus, mille mahasurumisega nii Absalon kui ka Valdemar aastaid hõivatud olid. Paavst Alexander III oli aga seotud võitlusega keisri ja Rooma kodanike intriigide vastu (Rebane 2014, 95).

1179. aastal naasis Fulco Prantsusmaale. Viimased andmed tema kohta pärinevad 1180. aastast, mil abt Pierre tänas oma (võimalik, et naljatlevas) kirjas Absaloni kogu Fulcole osutatud abi eest (Peter of Celle 2001, 424-427; Rebane 2014, 95).

Järgmisel, 1181. aastal surid nii paavst Alexander III kui ka peapiiskop Eskil. Fulco üritus oli lõplikult nurjunud (Rebane 2014, 95). 1180. aastatel hakkas Läänemere idakalda alade ristiusustamisega tegelema Bremeni peapiiskopkond, saavutades erinevalt Fulcost selles ka suurt edu (Kala jt. 2012). Siiski on selge, et enne Bremeni peapiiskopkonna tegevuse algust polnud ei Eesti ega muud Läänemere idakalda alad enam täielikult paganlikud. Arheoloogid on 10.-12. sajandist pärinevatest eestlaste ja liivlaste haudadest leidnud rohkelt kristlikku sümboolikat sisaldavaid hauapanuseid. Eestlaste haudadest pärinevate panuste hulgas leidub kristlikku sümboolikat alates 11. sajandist, selle hulk aga suureneb plahvatuslikult 12. sajandi teisel poolel („Eesti muistsed aarded“ 2005, 38-39; 42-43; 50-51; Engel 1933, 72-73; Jonuks ja Kurisoo 2013, 72; Leimus 1986, 72-73; Leimus 2009, 5-22; Purhonen 1998, 84; Selirand 1974, 151-154; Spirgis 2000, 289-299; Spirgis 2012, 689-712; Staecker 1999, 107-108; 143-145; Tallgren 1926, 141; 43; 176; 221; Tõnisson 1962, 216; 222; 215; 218-219; 246-247; Лелеков 1975, 66-75).

4. Nils Blomkvisti „Rootsi hüpotees“

Passio et miracula beati Olavi Eesti palverändureid käsitlevat miraaklit pole seni ajalooteaduses palju analüüsitud. Üheks erandiks on Rootsi ajaloolase, Visby ülikooli professori Nils Blomkvisti ingliskeelne artikkel *Early agents of Europeanization: Nicholas and Fulco on the bumpy road to twelfth-century Estonia*, mis ilmus 2001. aastal Enn Tarveli *Festschriftis* „Sõnasse püütud minevik“ . Nagu pealkirjastki näha, seostab N. Blomkvist oma töös miraakli täiesti loogiliselt Fulco missiooni, paavst Alexander III ja peapiiskop Eskili tegevusega (Blomkvist 2001, 29-58).

Erinevalt üldlevinud käsitlustest ei seosta N. Blomkvist Fulco tegevust mitte Taani, vaid Rootsi. Ka miraaklis kirjeldatud kristlaste sõjaretke osas Eestisse oletab ta, et tegu võis olla rootslaste ettevõtmisega. Fulco missiooni osas arvab ta, et Alexander III, Pierre de Celle ja Eskil kavatsesid algul selle läbiviimisel toetuda just Rootsi kuningale Karl Sverkerssonile. Rootsi seotud plaanid olevat aga rikkunud Karl Sverkerssoni tapmine 1167. aastal ja seejärel riigis puhkenud kodusõda, mis sundis Fulco toetajaid pilgud Taani poole pöörama (Blomkvist 2001, 29-58).

„Rootsi hüpoteesile“ leiab N. Blomkvist rohkelt põhjendusi. Eesti ala olevat 12. sajandil olnud traditsiooniline Rootsi mõjusfäär – seda tõestavat nii Adam Bremenist, kes juba 1075. aasta paiku kirjutas oma kroonikas „Hamburgi kiriku piiskopkonna piiskoppide teod“ Eestist kui ühest „Rootsi saartest“ ja niinimetatud „Firenze dokument“ umbkaudu aastast 1123, kus *Findia* ja *Hestia* on liigitatud „Rootsi valduste“ hulka (Adam of Bremen 2002, 198; Blomkvist 2001, 33-34; 41; Blomkvist 2005, 577). Ka rõhutab N. Blomkvist toonase Rootsi suhtelist geograafilist lähedust Eestile (võrreldes Taaniga neli või viis korda lähemal), asjaolu, et Taani jaoks oli lihtsam ristiusustada paganlikke rahvaid Läänemere lõunakaldal, taanlaste hõivatust Vendi rannikul 1170. aasta paiku ja Pierre de Celle'i kirjas sisalduvat teavet, mille kohaselt Fulco pidanuks algsete plaanide kohaselt reisima Eestisse läbi Rootsi territooriumi (Blomkvist 2001, 40-42; Peter of Celle 2001, 686-688). Lisaks veel Valdemar I keerulised suhted Eskili ja Alexander III ning Fulco ürituse ajutine peatamine paavsti poolt 1167. aasta paiku, mida N. Blomkvist seostab teravnenud olukorraga Rootsis ja Alexanderi kahtlemises võimaluses kahtlase lojaalsusega Valdemari toetusel ürist jätkata (Blomkvist 2001, 40-41; 43; 49; DD 1:3 1976, 34-35). Rootslaste kava Eesti ala ristiusustamiseks seostab N. Blomkvist Rootsi peapiiskopkonna loomisega 1164. aastal, arvates ühtlasi, et Karl Sverkerssoni plaane alustada Eesti hõivamist ja ristiusustamist lükkas edasi kaotatud lahing novgorodlastega Laadoga järvel samal aastal (Blomkvist 2001, 41; 51; Новгородская Первая летопись 2010, 223-224).

Osade N. Blomkvisti seisukohtadega võib nõustuda. Kuna aastani 1169 olid Valdemar I suhted paavsti ja Lundi peapiiskopiga halvad, võiks ju arvata, et Fulco ürituse läbiviijad kaalusid „varuvariandina“ Karl Sverkerssonilt toetuse saamist, samuti on loogiline eeldada, et kuninga tapmine ning puhkenud kodusõda nurjasid katsed rootslastelt toetust saada (Blomkvist 2009, 42-43; 53; Rebane 2014, 92).

Käesoleva töö autorile näib siiski, et N. Blomkvisti hüpoteesi nõrgaks kohaks on Rootsi tähtsuse üle- ja Taani oma alahindamine 12. sajandi Läänemeremaade poliitikas. Etteheide, mille kohaselt Fulco ürituse Taaniga seostajad kipuvad ajas ette vaatama ja mõtlevad Põhja-Eesti vallutamise peale aastal 1219, tundub ebaõiglasena (Blomkvist 2009, 40). Taani oli 12. sajandi kolmandal veerandil Skandinaavia riikidest võimsaim ja Rügeni vallutamine, Valdemar I leppimine paavst Alexander III ning liit Norra kuninga Magnus Erlingssoniga aitasid seda positsiooni kahtlemata veelgi tugevdada (Bagge 2010, 49). Enn Tarvel on oma artiklis „Taani Läänemere-poliitika 11.-13. sajandil“ väitnud, et Inglismaa kontrollimiseks liiga nõrgaks jäänud taanlased olid 12. sajandiks orienteerunud ümber Läänemeremaade kontrollimisele ning rootslastest polnud neile selles regioonis mingeid rivaale. Vihjeid taanlaste huvile Läänemere idaranniku alade vastu, millega kaasnesid rüüste- ja hiljem ka misjoniretked, leiab rohkelt ka perioodist enne 1219. aastat. Nii kirjutas Bremeni peapiiskop Rimbart juba 9. sajandil oma Püha Anskari eluloos taanlaste ebaõnnestunud sõjaretkest Kuramaale aastate 852-854 paiku. Knut II Püha, Taani kuningas aastatel 1180-86, olevat mõnedel andmetel sooritanud rüüsteretki Eestisse ja teistele Läänemere idakalda aladele ning lisanud Eesti 1080. aastal Taani hertsogkondade hulka. Valdemar I olevat kahe keskaegse Taani ajaloolase sõnul võtnud endale Eesti hertsogi tiitli ning pidanud end kogu Liivimaa valitsejaks. 1161. aastal olevat Valdemar I mõnede ürikute andmetel rajanud Kuramaale Taani piiskopkonna, taanlased võitlesid kuralastega ka praeguse leedu aladel. Rootsi seevastu oli 12. sajandi kolmandaks veerandiks jõudnud vaevu alustada Soome hõivamist ja ristiusustamist, mis ometi asus Eestiga võrreldes Rootsile veelgi lähemal ning oli ka hõredamalt asustatud, olles seetõttu vallutuseks märksa sobivam ning jõukohasem (Anderson 1989, 248; 253; 258; 264; DD 1:2 1963, 289-291; DD 1:3 1976, 34-35; DD 1:4 1958, 298-300; *Finlands medeltidsurkunder* I 1920, 21-22; Henriku Liivimaa kroonika 2008, I 12-14; II 1-2; *Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae* Bd 2 1835, 366-368; *Nettelblatt* 1763, 135-136; Rimbart 1995 XXX, 6-63; *Scriptores rerum Danicarum Medii aevi...* V 1783, 572; Tarvel 1998, 113-115; Vahtola 1997, 361-362; Wrangell 1845, 5). Vastab tõele, et võitlus vendide vastu nõudis taanlastelt palju energiat ka pärast Rügeni vallutamist, ent ometi jätkus neil jõudu samal ajal toetada ka Norra kuningavõimu – „Sverre saagas“ on muuhulgas korduvalt väidetud, et kuningas Magnus sai Valdemar I käest sõjalist abi nii laevade kui meeste näol, ehkki Norra ajaloolane Sverre Bagge ei pea seda oma raamatus *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350* tõenäoliseks. Miks ei võiks siis eeldada, et Taani üritas samal ajal alustada ka Läänemere idakalda hõivamist (Bagge 2010, 49-50; *Sverissaga—The Saga of King Sverri of Norway*)? N. Blomkvist toetub oma seisukohtades Rootsi kindlaskujunenud mõjusfääride kohta pigem juhuslikele mainimistele eri perioodidest pärit kirjalikes tekstides, mis võivad sisaldada ebatäpset infot (Blomkvist 2001, 33-34).

Samuti pole Rootsi ajaloolase Sven Tunbergi meelest Bremeni Adami mainitud *Hestial* ja *Findial* midagi pistmist Eesti ega Soomega, ilmselt on kroonik mõelnud mingeid teisi Läänemere piirkonna saari (Adam of Bremen 2002, 198; Tarvel 1998, 114; Vahtola 1997, 361-365).

N. Blomkvist läheb oma oletustes aga veelgi kaugemale. Nimelt arvab ta, et eestlasest munk Nicolaus, kelle Alexander III oma kirjas *Lex Divina* palus Eysteinnil Fulcole appi saata, võiski olla too noor Eesti palverändur, kes jutustas Eysteinnile loo oma tõrksast isast, mille peapiiskop hiljem *Passio et miracula beati Olavi* tekstis kirja pani (Blomkvist 2009, 30; LUB Bd 1 1853, 2). Tegu näib olevat vägagi kahtlasel alusel seisva oletusega, sest *Passio miracula et beati Olavi* tekstis pole kordagi manitud, et eestlasest palverändur oleks Nidarosesse elama jäänud ja vaimulikku seisusesse astunud (*The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr* 2001, 115-117). Tundub ka veidi väheusutav, et (N. Blomkvisti enda arvamuse järgi) rootslaste sõjaretke tulemusel ristitud eestlane oleks võtnud ette pika retke Norrasse, et seal kloostriisse mungaks minna, ka Norra kaitsepühaku fanaatiline kummardamine vihjaks justkui mingitele muudele seostele (Blomkvist 2001, 35).

Tasub ka mainida, et Eysteinni kohtumine Eesti palveränduritega võis toimuda pika ajavahemiku jooksul (1161-80) tema peapiiskopi ametisse astumise ja Inglismaale pagendusse mineku vahel. Seega ei saa eeldada, et see toimus enne Alexander III „septembrikirju“ ja üks palveränduritest oli selleks ajaks juba Nidaroses mungaks saanud ja Norra kiriku silmis hea maine ära teeninud. Seda asjaolu tunnistab N. Blomkvist oma artikli joonealuses märkuses ka ise (Blomkvist 2001, 36).

N. Blomkvist käib oma artiklis miraakli sisu kohta välja ka teisi küsitavaid hüpoteese. Muuhulgas kaalub ta võimalust, et miraaklis kirjeldatud Eesti neofüüdi isa palverännak toimus tänapäevasesse Oleviste kirikusse Tallinna kohal, eeldades, et juba 12. sajandil oli praeguse Tallinna kohal skandinaavlaste kaubanduslik asundus ja Pühale Olavile pühendatud kirik, millest hilisematel sajanditel kujunes Oleviste. Ehkki varasemad ajaloolased on seda seisukohta toetanud, pole tänini leitud arheoloogilisi tõendeid mingist asulast praeguse Tallinna kohal enne Taani vallutust 13. sajandi alguses (Blomkvist 2001, 31; Mäll 2004, 250).

Ehkki N. Blomkvisti artikkel on kahtlemata huvitav lugemismaterjal ja sisaldab ka usutavaid ning loogiliselt argumenteeritud seisukohti, peab käesoleva uurimustöö autor loogilisemaks „Taani-Norra hüpoteesi“, millest järgnevas peatükis ka juttu tuleb.

5. „Taani-Norra hüpotees“

Kuna miraakli tekstis kirjeldatud eestlaste palveränd toimus Norras asuvasse Nidarose kirikusse, võiks selle põhjal ju eeldada, et miraaklis alguses kirjeldatud kristlaste sõjaretke Eestisse ei pannud toime taanlased ega rootslased, vaid hoopis norralased. See seletaks Eesti neofüütide tihedaid sidemeid Norra kiriku ja Olavi kultusega, samuti võimaldanuks norralaste merereisid Eesti alale neofüütidest palveränduritel mereteed mööda Nidarosse jõuda (*The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr* 2001, 115-117).

Paraku räägivad võimalusele, nagu võinuks norralased Eesti alal 12. sajandil üksi midagi korda saata, vastu ajalooline geograafia ja geopoliitika. 12. sajandil (nagu ka tänapäeval) ei omanud Norra piiri Läänemerega. Skandinaavia riikidest tegutsesid Läänemere ääres Taani ja Rootsi, Norrat aga eraldasid Läänemerest Taani väinad, mille mõlemad kaldad Jüüti ja

Skandinaavia poolsaartel olid võimsa Taani riigi osad. Piirkond, kus Norra sai vabalt oma territooriumi ja mõjusfääri laiendada, oli hoopis lääne-, põhja- ning kirdesuund – Põhjamere saared ja Finnmarkist Koola poolsaare poole jääv ala Põhja-Jäämere rannikul (Bagge 2009, 85). Võib arvata, et kui norralased 12. sajandi teisel poolel üldse Läänemerel tegutsesid, siis koos taanlastega ja nende nõusolekul. Nii on näiteks raamatu „Taani ristsõjad“ autorid kaalunud võimalust, et „Sverre saagas“ mainitud Norra printsi Erik Sigurdseni 1185.-88. aasta paiku toimunud laevaretk Läänemaale võis olla Taani-Norra ühisüritus (Lind jt. 2007, 155; *Sverissaga – The Saga of King Sverri of Norway*). Selle vastu näib rääkivat küll asjaolu, et erinevalt Magnusest ja tema isast Erlingist polnud Sverre suhted taanlastega just kõige paremad (Bagge 2010, 49-50).

Samas on meil hoolimata N. Blomkvisti väidetest rohkelt tõendeid taanlaste huvi vastu Läänemere idakalda aladel 12. sajandi teisel poolel. Suur osa neist andmetest pärineb küll ajast pärast Alexander III kirju ja Fulco üritust, ent nagu eelmises peatükis juba öeldud, ei saa neile, kes näevad taanlaste huvi Eesti alade vastu 12. sajandi teisel poolel, N. Blomkvisti kombel ette heita „ajas ette hüppamist“ aastasse 1219 (Blomkvist 2001, 40).

Saxo Grammaticuse „Taanlaste vägitegudes“ on mainitud taanlaste laevaretk eestlaste vastu aastal 1184, varasematest kokkupuudetest aga Ölandi lahingut aastal 1170, mil Taani laevastik võitis Ölandi saare juures toimunud lahingus Eesti ja Kura mereröövleid. Ei saa välistada, et sarnaselt vendidele tegid ka Läänemere idakalda paganatest piraadid taanlastele sellisel määral muret, et kaaluti nende kodualade sõjalist allutamist ja ristiusustamist (Saxo Grammaticus II 2015, 1314-1323; 1508-1509). 1196. või 1197. aastal järgnes veel üks retk (*Annales 980-1286* 1980, 270; *Annales Essenbecenses* 1980, 278; *Annales Lundenses* 1980, 60; *Annales Nesvediensis minores* 1980, 84; *Annales Ripenses* 1980, 258; *Annales Ryenses II Dansk oversættelse A 14. årh.* 1980, 199; *Annales Ryenses III Dansk oversættelse B 15. årh.* 1980, 230; *Annales Sorani ad 1268* 1980, 103; *Annales Valdemarii* 1980, 77; *Annales Visbyensis* 1980, 147; *Chronica Sialandie* 1980, 110; *Dansk-Svensk annaler 916-1263* 1980, 14; *Dansk Tekst Årborg* 1980, 19; Lind jt 2007, 155).

Huvitava vihje Valdemar I tegevusele Eestis võime leida nime *Annales Ryenses* („Rydi kloostri annaalid“) all tuntud annaalide taanikeelsest versioonist, kuhu on märgitud ajaloolised sündmused aastani 1314 ja mille tänaseni säilinud käsikiri on paleograafiliselt dateeritud aastaga 1400 (üldse on neist annaalidest meie ajani säilinud üks ladina- ja kolm taanikeelset versiooni). Nimelt seisab seal aasta 1171 all muuhulgas: „*Kuning Woldemar thæn annæn. Han wan Estland oc wende them om til tro*“ (esimeses lauses on ilmselgelt juttu kuningas Valdemar I, teine peaks tähendama midagi sellist nagu „ta võitis eestlasi ja vende ning pööras nad usku“). Ehkki väidetavalt sisaldab konkreetne *Annales Ryenses* versioon rohkelt vigu, pole vaja arvata, et tundmatu kirjutaja ajas segamini aastad 1171 ja 1219 ning kaks Valdemari-nimelist kuningat – 1219. aasta all on Eestis toimunud sündmused eraldi sissekandena ära märgitud. Võimalik, et sissekandes on mõeldud Saxo kirjeldatud Ölandi lahingut, ent vihjed uskupööramisele annaksid justkui mõista, et kirjeldatakse mingeid Eesti territooriumil toimunud sündmusi (*Annales Ryenses II Dansk oversættelse A 14. årh* 1980, 198; Knudsen, 2012; Saxo Grammaticus II 2015, 1314-1323).

Näib, et taanlased toetasid ka piiskop Meinhardi tegevust Liivimaal 1180. aastatel. Nimelt on tema poolt Holmi (Mårtinsala) jõesaarele Daugaval 1186. aastal rajatud linnuse lähimaks arhitektuuriliseks paralleeliks Lundi peapiiskopi Absaloni Havni linnus Kopenhaagenis. Sarnaselt Absaloni linnusele koosnes Holmi linnus ringmüürist ja selle sees paiknevatest eluhoonetest, müüri vundament oli maakividest. Müüri seinade välis- ja siseküljed olid tehtud kvaadritest, nende vahe oli täidetud mördiga segatud maa- ning lubjakivi tükkidega. Müüri väliskülgi katsid eriti hoolikalt töödeldud kiviplokid, mis võisid siseküljel vahelduda maakividega. Võrreldes Havni linnusega oli Holmi linnuse müür paksem, ent veidi madalam, ilmselt seetõttu, et erinevalt Absaloni linnusest polnud Holmi linnusel representatiivse, vaid sõjaline funktsioon. Holmi kaitsemüür meenutas pigem samuti 12. sajandil Taanis rajatud Sprogø kasti oma, seega kujutas Holmi linnus endast kahe Taani linnusetüübi sünteesi, ka mõõtmetelt jääb Holmi linnus veidi suurema Sprogø ja veidi väiksema Havni linnusetüübi vahele. Nagu enamik 12. sajandi Taani linnuseid, paikneb ka Holmi linnus saarel. Holmi linnuse sarnasustele Absaloni linnusega oma artiklis „Liivimaa kristianiseerimine visuaalkultuuri vaatevinklist“ tähelepanu juhtinud Eesti kunstiajaloolane Kersti Markus arvab, et Meinhard kooskõlastas oma tegevuse Liivimaal Taani kuninga Knud VI, taanlased aga rajasid oma kohaolu märgistamiseks Daugavale Holmi linnuse. Hiljem vaikiti taanlaste roll Henriku Liivimaa kroonikas poliitilistel põhjustel maha, rõhutades Riia kiriku seotust Bremeni peapiiskopkonnaga (Henriku Liivimaa kroonika 2008, I 3-6; Kala jt. 2012, 36; Markus 2014, 10; 15-18; 20; Selart 2008, 204). K. Markuse arhitektuurialane uurimistöö on järjekordseks tõendiks, et Taani hakkas Läänemere idakaldal olulist rolli mängima märksa varem kui aastal 1219.

Niisiis on meil *Passio et miracula beati Olavi* miraaklis esinev teave Eesti palveränduritest Norras Nidaroses ajavahemikus 1161-80 (koos paavst Alexander III kirjaga peapiiskop Eysteinnile eestlasest munga Nicolause asjus) ja rohkelt andmeid Taani olulise rolli kohta Läänemere idakaldal 12. sajandi teisel poolel (LUB Bd. 1 1853, 2; *The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr* 2001, 115-117). Lülilik, mis võib neid kaht asja ühendada, on 1170. aasta sündmused, mil jarl Erling Skakkest, Norra kuninga Magnus Erlingssoni isast, sai Taani kuninga Valdemar I vasall, mis tõi kaasa liidu Taani ja Norra vahel (Bagge 2010, 49).

Alljärgnev on „Taani-Rootsi hüpotees,“ käesoleva töö autori hüpoteetiline versioon 1170. aastate algul toimunud:

Aasta 1170. Rootsi kuningas Karl Sverkersson on tapetud, riigis on puhkenud kodusõda. Uus kuningas Knut Eriksson pole erinevalt oma eelkäijast huvitatud kirikureformist ja toetab piiskoppide täielikku koostööd ilmaliku valitsusega (Blomkvist 2001, 52). Kui Fulco ja tema toetajad on pannud mingeid lootusi rootslastele, siis tuleb need nüüd ilmselt maha matta.

Ent neile on kerkinud uus lootus Taanist. Taani kuningas Valdemar I on viimaks paavst Alexander III ära leppinud, saavutanud Rügeni vallutamise suure võidu vendide üle ja muutnud äsja oma liitlaseks ka Norra. Alexander III liitlasteks on nüüd nii Taani kui ka Norra kuningas koos vastavate riikide kirikureformi toetavate energiliste peapiiskoppide, Eskili ja Eysteinniga. See tugev liit sisendab paavstile usku Fulco üritusse ja peatselt hakkab ta saatma

Skandinaavia valitsejatele üleskutseid ristisõjaks Läänemere idakaldal ning Fulco toetamiseks (Bagge 2010, 49; LUB bd. 1 1853, 2; Rebane 2014, 92).

1170. aasta paiku leiab aset värskete liitlaste, Taani ja Norra ühine sõjaretk Eesti alale, mida Eysteinn kirjeldab hiljem *Passio et miracula beati Olavi* miraaklis. Võib-olla osaleb retkel ka Fulco, kes viib läbi ristimisi eestlaste seas. Ristitakse miraaklis kirjeldatud eestlastest neofüüdid ja hiljem ka ühe neist isa, kes on algul jäänud kangekaelselt paganausu juurde. Taanlased ja norralased säilitavad kontakti ristitud eestlastega, mis võimaldab kahel neofüüdil vallutajate laeval Nidarosesse palverännakule minna ning kohtuda seal Eysteinniga ja ühel neist rääkida peapiiskopile lugu oma isast, mille too hiljem Inglismaal pagenduses viibides *Passio et miracula beati Olavi* tekstis tulevaste põlvete jaoks talletab. Läänemere idakalda misjoni plaanid ei lähe aga sugugi nii libedalt kui arvatud, Eesti paganad ründavad ristitud kaasmaalasi ja taanlasi-norralasi. Seepeale kutsubki paavst Alexander III oma kirjas *Non parum animus* kõiki Skandinaavia valitsejaid, ülikuid ja teisi kristlasi üles ristisõjale eestlaste ning teiste Läänemere idaosa paganate vastu (Bagge 2010, 49; *DD* 1:3 1976, 27-28; Phelpstead 2001, XXXVIII-XXXIX; *The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr* 2001, 115-117).

Kokkuvõte

Passio et miracula beati Olavi Eesti palverändureid käsitlev miraakel näib olevat seotud peapiiskop Fulco katsega Eestis kristlikku misjonit läbi viia ja paavst Alexander III ristisõjaplaanidega Läänemere idakaldal 1170. aastate alguses – asjaolu, millele on oma artiklis *Early agents of Europeanization: Nicholas and Fulco on the bumpy road to twelfth-century Estonia* tähelepanu pööranud ka Nils Blomkvist.

Miraaklis kirjeldatud kristlaste sõjaretk Eesti alale tekitab uurijas küsimusi, sest sellise sündmuse kohta puuduvad muud ajaloolised allikad. Miraaklis pole mainitud, kust sissetungijad täpselt pärit olid, ent kuna sündmus leidis aset 12. sajandil ja ristitutel oli hiljem kontakte Nidarose peapiiskopkonnaga, võib arvata, et tegu oli mõne Skandinaavia riigi – Rootsi, Taani või Norraga.

Asjaolu, et sõjaretk järel ristitud eestlased kummardasid miraakli teksti järgi eriti andunult just Püha Olavit ja käisid Norras Nidaroses palverännakul, annaks justkui mõista, et miraaklis kirjeldatud sõjaretk võis olla toime pandud norralaste poolt. See hüpotees aga ei sobituks 12. sajandi geopoliitilise olukorraga – Norra oli toona (nagu tänapäevalgi) Läänemerest eraldatud Taani väinadega, mida kontrollis toonase Skandinaavia võimsaim riik Taani, Norra laiendas oma mõjusfääri hoopis Põhjamere saartele ja piki Põhja-Jäämere rannikut Koola poolsaare suunas.

Samal ajal on meil tõendeid Taani huvi vastu Läänemere idakaldal toimuva suhtes 12. sajandi teisel poolel – vihjed „Rydi kloostri annalides“ ja Saxo Grammaticuse „Taanlaste vägitegudes“, samuti K. Markuse poolt avastatud arhitektuurilised paralleelid piiskop Meinhardi poolt rajatud Holmi linnuse ja Kopenhaageni Havni linnuse vahel. Taani oli ka Fulco ürituse oluline toetaja, just Lundi peapiiskop Eskil oli Läänemere idakalda misjoni üks peamistest kavandajatest, kes Fulco Eestima piiskopiks pühitses, ka viibis Fulco enne oma oletatavat reisi Läänemere idakaldale Taanis.

Kuna perioodil 1170-79 valitses liit Taani ja Norra vahel, võib oletada, et miraaklis kirjeldatud sõjaretk oli Taani-Norra ühisüritus, mis toimus 1170. aastate alguses. Seejuures toetas miraakli tõenäoline autor peapiiskop Eysteinn Norra kuningat Magnus Erlingssoni, kelle isa, Erling Skakke, oli pärast 1170. aastat Taani kuninga Valdemar I vasall. See seletus kombineeriks omavahel Taani huvid Läänemere idaosas ja miraaklis kirjeldatud palverändurite seotuse Norraga. Võib arvata, et sõjaretk toimus enne paavst Alexander III kirja *Non parum animus* kirjutamist 1171. või 1172. aasta septembris, sest kirjas on juttu paganlike eestlaste mässust kristlaste vastu, mis justkui vihjaks mingile varasemale ebaõnnestunud ristimiskatsele, seega ajavahemikus 1170-72. Sel ajal valitses tugev liit Alexander III, Valdemar I, Magnus Erlingssoni ja peapiiskoppide Eskili ning Eysteinni vahel – asjaolu, mis veelgi enam „Taani-Norra hüpoteesi“ kasuks räägib. Rootsi seotuse vastu miraaklis kirjeldatud sõjaretkega räägib aga asjaolu, et Rootsis käis pärast kuningas Karl Sverkerssoni tapmist 1167. aastal kodusõda ja valitses üldine segadus, mistõttu ei tundu kuigi tõenäolisena, et rootslastel oleks olnud sel ajal Läänemere idakaldal tegutsemiseks aega ja

ressursse – seda muidugi eeldusel, et sõjaretk ei toimunud enne Karl Sverkessoni tapmist. Samuti oleks raske mõista, miks pidanuks rootslaste poolt ristitud eestlased kummardama fanaatiliselt just Püha Olavit ja minema hiljem Norrasse Nidarosesse palverännakule.

Siiski on tegu vaid hüpoteesiga ja allikate vähesuse tõttu ei saa me täielikku tõde miraaklis kirjeldatud sõjaretkel kohta ilmselt kunagi teada.

Summary

Passio et miracula beati Olavi as a Primary Source of the History of the Baltic Region

Passio et miracula beati Olavi ("The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr") is a hagiography from the 12th century Norway. This hagiography contains legends about Norwegian King's Óláfr Haraldsson's (reign 1015-28), who was later canonized as Saint Olaf, life, martyrdom, and posthumous miracles associated with his sainthood. Shorter version of this text was widely known in several European countries during the Middle Ages, but the full version was discovered from England in the late 19th century. The author of the full version was probably Eysteinn Erlendsson (died 1188), the archbishop of Nidaros from 1161 till 1188, who wrote this text as a political exile in England, and left it to the Fountains Abbey monastery.

Full version of this hagiography contains a miracle story named "Concerning a pagan cured of bodily infirmity and spiritual error upon invoking the martyr". This miracle story is important in the context of Estonian history, because it is one of the few historical documents about Estonia from the time before the age of Livonian crusades has traditionally been considered to have started. This miracle story is about two young Estonian pilgrims, who visited the cathedral of Nidaros in Norway. One of those youngsters, tells a story about his father, who refused to accept Christianity after it was introduced by unspecified Christian invaders, but took ill then, and changed his mind after he was miraculously cured by Saint Olaf. This text is interesting, because there are no other historical documents about any kind of crusade to Estonia in the late 12th century.

This miracle story is probably somehow linked with monk Fulco, Bishop of Estonia, who may have visited Estonia twice at 1170s, and whose attempts to convert Estonians to Christianity were probably unsuccessful. A Swedish historian Nils Blomkvist has argued, that the military expedition described in the miracle story was probably conducted by Swedes, and that the young Estonian, who told the story about his father, was Nicolaus, a Norwegian monk with Estonian roots, whom Pope Alexander III asked Eysteinn to send to help Fulco.

In this bachelor thesis has been created a hypothesis, that military expedition described in the miracle story may have been a Danish-Norwegian conjuncted enterprise, because during the 1170s there was an alliance between Danish King Valdemar I and Norwegian King Magnus (who was also supported by Eysteinn). This would explain, why Estonian neophytes worshipped Saint Olaf, and made pilgrimage to Norway, a country, what didn't have territories or influential areas in the Baltic Sea region.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad:

Adam of Bremen (2002). *History of the Archbishops of Hamburg-Bremen*. New York.

Annales 980-1268 (1980) – Danmarks middelalderlige annaler (udgivet ved Erik Kroman på grundlag af M. Cl. Gertz', Marcus Lorenzens og Ellen Jørgensens udgaver). København, lk 268-273.

Annales Essenbecenses (1980) – Danmarks middelalderlige annaler. (udgivet ved Erik Kroman på K grundlag af M. Cl. Gertz', Marcus Lorenzens og Ellen Jørgensens udgaver). København, lk 274-283.

Annales Lundenses (1980) – Danmarks middelalderlige annaler (udgivet ved Erik Kroman på grundlag af M. Cl. Gertz', Marcus Lorenzens og Ellen Jørgensens udgaver). København, lk 21-70.

Annales Nestvediensis minores (1980) – Danmarks middelalderlige annaler (udgivet ved Erik Kroman på grundlag af M. Cl. Gertz', Marcus Lorenzens og Ellen Jørgensens udgaver). København, lk 82-88.

Annales Ripenses (1980) – Danmarks middelalderlige annaler (udgivet ved Erik Kroman på grundlag af M. Cl. Gertz', Marcus Lorenzens og Ellen Jørgensens udgaver). København, lk 254-267.

Annales Ryenses II Dansk oversættelse A 14. årh. (1980) – Danmarks middelalderlige annaler (udgivet ved Erik Kroman på grundlag af M. Cl. Gertz', Marcus Lorenzens og Ellen Jørgensens udgaver). København, 176-208.

Annales Ryenses III Dansk oversættelse B 15. årh. (1980) – Danmarks middelalderlige annaler (udgivet ved Erik Kroman på grundlag af M. Cl. Gertz', Marcus Lorenzens og Ellen Jørgensens udgaver). København, lk 209-236.

Annales Sorani ad 1268 (1980) – Danmarks middelalderlige annaler (udgivet ved Erik Kroman på grundlag af M. Cl. Gertz', Marcus Lorenzens og Ellen Jørgensens udgaver). København, lk 98-107.

Annales Vademarii (1980) – Danmarks middelalderlige annaler (udgivet ved Erik Kroman på grundlag af M. Cl. Gertz', Marcus Lorenzens og Ellen Jørgensens udgaver). København, lk 75-79.

Annales Visbyensis (1980) – Danmarks middelalderlige annaler (udgivet ved Erik Kroman på grundlag af M. Cl. Gertz', Marcus Lorenzens og Ellen Jørgensens udgaver). København, lk 145-149.

Chronica Sialandie (1980) – Danmarks middelalderlige annaler (udgivet ved Erik Kroman på grundlag af M. Cl. Gertz', Marcus Lorenzens og Ellen Jørgensens udgaver). København, lk 106-144.

Dansk-svenske annaler 916-1263 (1980) – Danmarks middelalderlige annaler (udgivet ved Erik Kroman på grundlag af M. Cl. Gertz', Marcus Lorenzens og Ellen Jørgensens udgaver). København, lk 12-15.

- Dansk Tekst Åborg* (1980) – *Danmarks middelalderlige annaler* (udgivet ved Erik Kroman på grundlag af M. Cl. Gertz', Marcus Lorenzens og Ellen Jørgensens udgaver). København, lk 16-20.
- Diplomatarium Danicum. 1. Række. 2. bind. 1053-1169* (udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab med understøttelse af Carlsbergfondet; ved Lauritz Weibull, under medvirken af Niels Skyum-Nielsen) (1963). København.
- Diplomatarium Danicum. 1. Række. 3 bind. 1. del. Diplomer 1170-1199 & Epistolæ abbatis Willelmi de Paraclito* (udgivet af C.A. Christensen, Herluf Nielsen og Lauritz Weibull) (1976) København.
- Diplomatarium Danicum. 1. Række. 4. Bind. 1200-1210* (udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab med understøttelse af Carlsbergfondet; ved Niels Skyum-Nielsen) (1958). København.
- Finlands medeltidsurkunder I* (1910). Udg. ved R Hausen. Helsingfors
- Henriku Liivimaa kroonika (2008). Tallinn.
- Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae* Bd 2. (1835). Riga & Dorpat.
- Liivimaa vanem riimkroonika (2003). Tallinn.
- Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Band I. 1093-1300* (Herausgegeben von Friederich Georg von Bunge) (1853).
- loftunga (1912) *Glælognskiðið – Den norsk-islandske skjaldedigting. A. Tekst efter handskrifterne* (Ved Finnur Jónsson). København, Kristiania, lk 324-327.
- Peter of Celle (2001). *The letters of Peter of Celle*. Oxford.
- Rimbert (1995). *Ansgar und Rimbert: die beiden ersten Erzbischöfe von Hamburg/Bremen und Nordalbigen: die frühmittelalterlichen Lebensreibungen in deutscher Übersetzung und mit einer Einführung*. Hamburg.
- Saxo Grammaticus (2015). *Gesta Danorum. The history of the Danes. Volume II*.
- Skúlason, Einarr (1912). *Geisli – Den norsk-islandske skjaldedigting. A. Tekst efter handskrifterne. Bind I* (Ved Finnur Jónsson). København, Kristiania, lk 459-473.
- Scriptores rerum Danicarum Medii aevi, partim hactenus inediti, partim emendatius editi V* (1783). Hauniae.
- Scriptores rerum Prussicarum 1:3* (1861). Leipzig.
- Sverissaga–The Saga of King Sverri of Norway*. New Northvegr Center. <http://www.northvegr.org/index.html> Külastatud: 22.01.2016.
- The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr* (2001) – *A History of Norway and The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr* Ved Finnur Jónsson). London, lk 26-74.
- Wrangell, Otto Fabian von (1845). *Landrah Wrangell's Chronik von Esthland nebst angehängten Capitulations-Punkten und Nystandter Friedensschluss*. Dorpat.
- Þórðarson, Sigvatr (1912). *Erfidrápa – Den norsk-islandske skjaldedigting. A. Tekst efter handskrifterne. Bind I* (Ved Finnur Jónsson). København, Kristiania, lk 257-265.
- Новгородская Первая летопись : Берлинский список* (2010). Санкт-Петербург.

Kirjandus:

- Anderson, Edgar (1989). *Early Danish Missionaries in the Baltic Countries – Gli inizi del cristianesimo in Livonia-Lettonia: atti del colloquio internazionale di storia ecclesiastica in occasione dell’VIII centenario della chiesa in Livonia (1186-1986): Roma, 25-25 giugno 1986*. Città del Vaticano, lk 245-276.
- Anne Holtsmark. Norsk biografisk leksikon. https://nbl.snl.no/Anne_Holtsmark Külastatud: 22.01.2016.
- Anton Christian Bang. Norsk biografisk leksikon. https://nbl.snl.no/Anton_Christian_Bang Külastatud: 22.01.2016.
- Bagge, Sverre (2014). *Cross & Scepter: the rise of the Scandinavian kingdoms from the Vikings to the Reformation*. Princeton, Oxford.
- Bagge, Sverre (2010). *From Viking stronghold to Christian kingdom: state formation in Norway. c. 900-1350*. Copenhagen.
- Baglere. Store norske leksikon. <https://snl.no/baglere> Külastatud: 23.01.2016.
- Benninghoven, Friedrich (1965). *Der order der Schwertbrüder : fratres milicie Christi de Livonia*. Köln.
- Blomkvist, Nils (2009). *Early agents of Europeanization: Nicholas and Fulco on the bumpy road to twelfth-century Estonia – „Sõnasse püütud minevik: in honorem Enn Tarvel“*. Tallinn, lk 29-58.
- Blomkvist, Nils (2005). *The discovery of the Baltic : the reception of a Catholic world system in the European north (AD 1075-1225)*. Leiden, Boston, Brill.
- Coleman, David (2012). *Alexander III, Alessandria and the Lombard League – Pope Alexander III (1159-81) : the art of survival*. Farnham, Burlington, lk 127-152.
- Edvard Bull-I. Norsk biografisk leksikon. https://nbl.snl.no/Edvard_Bull_-_1 Viimati vaadatu: 22.01.2016.
- „Eesti muistsed aarded“ (2005) (koost. Ülle Tamla ja Mauri Kiudsoo). Tallinn.
- Eiliv Skard. Norsk biografisk leksikon. https://nbl.snl.no/Eiliv_Skard Viimati vaadatud: 22.01.2016.
- Engel, Carl (1933). *Führer durch die vorgeschichtliche Sammlung des Dommuseums*. Riga.
- Farmer, David Hugh (1997). *The Oxford dictionary of saints*. Oxford, New York.
- Fonnesberg-Schmidt, Iben (2012). *Alexander III and the Crusades – Pope Alexander III (1159-81) : the art of survival*. Farnham, Burlington, lk 341-364.
- Friis-Jensen, Karsten (2015). *Introduction – Saxo Grammaticus. Gesta Danorum. The History of Danes. Volume I*, lk XXIX-LXXX.
- Harvilahti, Lauri (2013). *Ethnocultural Knowledge and Mythical Models: The Making of St Olaf, the God of Thunder, and St Elijah during the First Centuries of the Christian Era in the Scandinavian and Baltic Regions – The performance of Christian and pagan Storyworlds: non-canonical chapters of the history of Nordic medieval literature*. Turnhout, lk 199-222.
- Haseldine, Julian (2001). *Introduction – Peter of Celle. The letters of Peter of Celle*. Oxford, lk XIX-LIX.
- Janson, Henrik (2009). *Pagani and Christiani – Cultural Identity and Exclusion Around the Baltic in the Early Middle Ages – The Reception of Medieval Europe in the Baltic Sea Region: papers of the XIIth Visby Symposium, held at Gotland University*. Visby, lk 171-191.

- Jiroušková, Lenka (2014). *Der heilige Wikingerkönig Olav Haraldsson und sein hagiographisches Dossier: Text und Kontext der Passio Olavi (mit kritischer Edition). Band 1. Untersuchung. Mittelateinische Studien und Texte, volume 46.* Leiden, Boston.
- Johansen, Paul. *Nordische mission. Revels Gründung und die Schwedensiedlung in Estland* (1951). Stockholm.
- Johrendt, Jochen (2012). *The Empire and the schism – Pope Alexander III (1159-81) : the art of survival.* Farnham, Burlington, lk 99-126.
- Jonuks, Tõnno ja Kurisoo, Tuuli (2013). *To be or not to be... a Christian: Some new perspectives on understanding the Christianisation of Estonia.* https://www.folklore.ee/folklore/vol55/jonuks_kurisoo.pdf Külastatud: 18.03.2016.
- Kala, Tiina; Kaljundi, Linda; Kreem, Juhan; Leimus, Ivar; Markus, Kersti; Mänd, Anu; Põltsam-Jürjo, Inna; Russow, Erki; Selartt, Anti; Tamm, Marek; Valk, Heiki (2012). „Eesti ajalugu. II, Eesti keskaeg“. Tartu.
- Knudsen, Anders Leegaard (2012). *Annales Ryenses. Medieval Nordic Literature on Latin. A Website of Authors and Anonymous Works c. 1100-1530.* https://wiki.uib.no/medieval/index.php/Annales_Ryenses Külastatud: 22.01.2016.
- Leimus, Ivar (1986). *Der Munzfünd von Kose aus dem zweiten Viertel des 12. Jahrhunderts.* Tallinn.
- Leimus, Ivar. „*Jura christianorum* – Läti Henriku sõnakõlks või nõks paganate alistamiseks?“ – Tuna 1/2011, lk 9-19.
- Leimus, Ivar. „Läänemere kristlikud paganad – Tuna 4/2009, lk 5-22.
- Ligi, Herbert (1968). „Talupoegade koormised Eestis 13. sajandist 19. sajandi alguseni“. Tallinn.
- Lind, John H.; Jensen, Carsten Selch; Jensen, Kurt Villads; Bysted, Ane L. (2007). „Taani ristisõjad – sõda ja misjon Läänemere ääres“. Tallinn.
- Maliniemi, Arno (1892-1972).* Biografiakeskus. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3005//> Külastatud: 22.01.2016.
- Markus, Kersti. „Liivimaa kristianiseerimine visuaalkultuuri vaatevinklist“ – Tuna 2/2014, lk 10-20.
- Medieval Scandinavia: an encyclopedia* (1993). New York, Garland.
- Mäll, Jaak (2004). „Arheoloogilise kultuurikihi spetsiifikast Tallinna vanalinna territoriumil“ – „Linnusest ja linnast. Uurimusi Vilma Trummali auks“. Tartu – Tallinn.
- Nettelblatt, Christian (1763). *Anecdota Curlandiae praecipus territorii et episcopatus Piltensis oder Sammlung verschiedener glaubwürdiger, und bishero grössten theils noch nicht gedruckter Nachrichten und Umrunden von dem Territorio und Bischoffsthum Pilten, denen Liebhabern derer Provincial-Geschichte zu gefallen aus Licht gestellet von Christian Nettelblatt.* Greiffswald und Leipzig.
- Ney, Gottlieb (1960). *Valdemars Sejrs falltåg till Estland 1219 – Svio-Estonica=studier utgivna av Svensk-estniska samfundet=*Akadeemilise Rootsi-Eesti Seltsi toimetused. Volym XV. Ny folid 6. Lund, lk 79-102.
- Ommundsen, Åslaug (2013). *The Word of God and the Stories of Saints: Medieval Liturgy and its Reception in Norway – The performance of Christian and pagan Storyworlds: non-canonical chapters of the history of Nordic medieval literature.* Turnhout, lk 45-66.

- Phelpstead, Carl (2001). *Introduction – A History of Norway and The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr*. London, lk IX-XLV.
- Purhonen, Paula (1998). *Kristinuskon saapumisesta Suomeen – uskontoarkeologinen tutkimus*. Helsinki.
- Rebane, Peep Peter (2007). *Denmark and the Baltic crusade, 1150-1227*. Ann Arbor.
- Rebane, Peep Peter (2014). *From Fulco to Theoderic – The Changing Face of the Livonian Mission – The North-Eastern Frontiers of Medieval Europe*. Farnham, Burlington, lk 85-116.
- Rebane, Peter (1989). *Denmark, the Papacy and the Christianization of Estonia – Gli inizi del cristianesimo in Livonia-Lettonia: atti del colloquio internazionale di storia ecclesiastica in occasione dell'VIII centenario della chiesa in Livonia (1186-1986): Roma, 25-25 giugno 1986*. Città del Vaticano, lk 171-201.
- Reitemeier, Arnd (2005). *Pfarrkirchen in der Stadt des Späten Mittelalters: Politik, Wirtschaft und Verwaltung*. Wiesbaden.
- Selart, Anti (2008). *Iam tunc... The Political Context of the First Part of the Chronicle of Henry of Livonia – The Medieval Chronicle V*. Amsterdam, New York, lk 197-210.
- Selirand, Jüri (1974). „Eestlaste matmiskombed varafeodaalsete suhete tärkamise perioodil: (11.-13. sajand): [ülevaade]“. Tallinn.
- Tarvel, Enn (1998). „Taani Läänemere-poliitika 11.-13. sajandil“ – „Ajaloookimbatused“. Tartu 2013, lk 113-122.

Lisa

Passio et miracula beati Olavi Eesti palverändureid käsitleva miraakli eestikeelne tõlge

Kaks noorukit Eestist, kes olid äsja uskmatusest usku pööranud, külastasid õndsas märtri Olavi kirikut, et seal palvetada. Nad andsid teada, et paljude imetegude hiilgus, mis tulenesid õndsas märtri sekkumisest, valgustas järjest eredamalt seda endiselt paganlikku rahvast, et inimesed saaksid tuliingelisemalt usu valguse järele januneda. Üks nende mälestusväärseid jutustusi oli lugu, mille üks neist rääkis oma paganast isa kohta ja seda aruannet peame me vääriliseks siinkohal korrata, kui selle kuulamine teid ei väsita ega teie headust ei kuritarvita. Kord ründas neid maid kristlaste vägi ja laastas neetud templeid, heitmata armu ka neis viibijatele. Siis jõudsid kristlased järeldusele, et on saabunud õige aeg sealsele rahvale jumalasõna kuulutada, kuna sellest äsjasest kristlaste võidust sündinud hirm lasus uskmatute maa kohal. Nende seas, kes seisid selle püha missiooni vastu, oli eelmainitud nooruki isa üks kibedamaid, isegi siis, kui nende juht ise püüdis neid küll ähvarduste, küll mahedasõnaliste veenmiste abil meelt muutma panna. Sest see mees oli hiljuti kaotanud oma poja võitluses kristlastega ja ta lein oli peamiseks põhjuseks, miks ta nii vihaselt lunastusele vastu seisis.

Kuna ei ähvardused, keelitused ega ta poja veenmised, kes, nagu öeldud, oli ristimise õnnistuse vastu võtnud, ei muutnud ta meelt, heitsid taevased jõud talle viimaks oma halastava pilgu ja teda tabas väga raske haigus. Milleks palju sõnu raisata? Kui tõbi ägenes, kurnas ja piinas see teda, kuni kogu ta keha kokku tõmbus ning ta näis kaotavat inimkuju. Nii kutsutigi kokku posijad ja tähtsamad kuratlike paganlike riituste läbiviijad, et nad oma jätkide kunstidega mehe kannatusi leevendaksid. Ent seal, kus on mängus taevalik arm, on kurjad kunstid jõuetud. Tema poeg, kes oli ta lunastuse pärast väga mures, veenis oma ahastavat isa ja segas tervendajate arutlusi oma lakkamatute palvetega. Tehes vahet usul ja uskmatusel, kirjeldas ta usklikele määratud aupaistet ja paganaid ootavat Põrgut. Ja kuna õndsas märtri Olavi mälestus oli ümbruskonnas tuntud tema imetegude rohkuse tõttu, käis poeg oma isale peale, et see Olavilt halastust otsiks. Kuuldes seda tõest soovitus, tegi mees oma südame kõvaks, kaheldes rumalalt asjus, mis on väljaspool kahtlust. Ja seega, kuna ta esiisade vale usk teda kõvasti oma haardes hoidis, panid vaid kehalised kannatused ning hirm igaveste piinade ees ta, ehkki vaid põgusaks ajaks, lunastuse õpetuse vastu võtma. Lõpuks võitis tugevam, sest Kristus võttis tagasi rõhuja poolt pikalt enda käes hoitud röövsaagi. Ta kangekaelne paganlus murdus viimaks ja ta hakkas oma sügavaimas südames otsima Jumala armu ning püha märtri sekkumist. Ta andis vande ja kinnitas, et kui Taevast teda aitab, võtab ta vastu ristimise ja külastab püha märtri kirikut nii ruttu, kui võimalik. Ja kui ta oli sidunud end vande läbi Jumala ning märtriga, leiti ta olevat vääriline vabanema ihunõtruse ahelaist. Sest, hoolas oma vannet pidama, kiirustas ta ristimise õnnistust vastu võtma oma jalul seistes ning taastunud jõuga. Olles selle vastu võtnud, otsis ta oma tänu näitamiseks üles märtri kiriku, tehes votiiivkingitusi tänuks oma ravimise eest. Ja siis, kui ta oli imetlenud kristlike riituste sära, oli ta oma usus veelgi kindlam, olles nüüd oma silmaga näinud erinevusi omaksvõetud

ning hüljatud usu vahel. Seega, olles maitsnud, kui magus on Issand ja kui õnnistatud on mees, kes oma lootused Tema peale paneb, täiendas ta oma eelmist vannet, lubades kaitsta pärast koju naasmist kõigi oma võimaluste piires iga kristlast, kes seal paganate seast orjusest põgeneb.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristjan-Jaak Rätsep (sünd. 15.09.1983)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose, bakalaureusetöö „*Passio et miracula beati Olavi Läänemeremaade ajaloo allikana*“, mille juhendaja on professor Anti Selart,
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 02.05.2016

